

УДК 75.05

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2022.5.3>**Корнєв Андрій Юрійович,**

кандидат мистецтвознавства,

старший викладач кафедри теорії і історії мистецтв

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

ORCID ID: 0000-0002-0016-6954

Andriikor66@gmail.com

**ІЛЮСТРАЦІЇ ДО УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ
У ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКА АМВРОСІЯ ЖДАХИ**

У статті визначено ідейну програму української інтелігенції кінця XIX – початку XX століть. Саме цю програму візуалізував митець Амвросій Ждаха, використовуючи як матеріал до образотворчої рефлексії тексти українських народних пісень. Вибір саме української пісні, як своєрідного матеріалу для творчості є також не випадковим. Представники передової української інтелігенції відносили до природних властивостей української пісні заклик до єднання в межах української культури усього населення, без розподілу на соціальні прошарки чи інші відмінності.

Вперше означено, що ця програма у живописному викладі А. Ждахи, має наступні чинники: традиційна культура українців як важлива база та джерело її неповторності, яка може запобігати асиміляційним процесам (побут і розмаїті культурні форми); постійна боротьба українців за особисту свободу; військовий гарт українців, відточений століттями боротьби з різноманітними загарбниками, які посягали саме на українські землі; славна історія України, яка має свої етапи боротьби за власну державність. Відповідно, ілюстрації до пісень Амвросія Ждахи насправді візуалізують цю програму показу через минуле особливостей українського цивілізаційного шляху та їх перспектив на майбутнє. Важливим моментом у даному образотворчому проєкті є відтворення ілюстрацій А. Ждахи на поштових листівках. Окремі листівки циклу, зібрані разом, репрезентують усі чинники означеної програми. Звісно, відповідно від сюжету пісні та його художньої інтерпретації митцем, є листівки, в яких можна бачити один або кілька з названих чинників. Завдячуючи тиражності і масовості цього виду друкованої продукції, означена програма широко розповсюджувалася у різних прошарках українського населення. У статті також звертається увага на символіку, використану А. Ждахою в ілюстраціях до українських пісень. Завдяки цій символіці зокрема вдалося обійти цензурні заборони, які існували в Російській імперії по відношенню до певних аспектів національної української тематики в мистецьких творах.

Ключові слова: Амвросій Ждаха, українські народні пісні, національна українська тематика в мистецтві, ідейна програма української інтелігенції.

Kornev Andrii. ILLUSTRATIONS FOR UKRAINIAN FOLK SONGS IN THE CREATIVITY OF THE ARTIST AMBROSE ZHDAKHA

The article defines the ideological program of the Ukrainian intelligentsia of the late 19th – early 20th centuries and the means of its visualization in the creativity of famous Ukrainian graphic artist Ambrose Zhdakha. The article establishes that the artist used the texts of Ukrainian folk songs as a material for visual reflection. It was found out that the choice of the Ukrainian song was not accidental. Representatives of the advanced Ukrainian intelligentsia attributed the call for unity within the Ukrainian culture of the entire population, without division into social groups or other differences, to natural qualities of the Ukrainian song.

For the first time, it was noted that this program has the following factors in the picturesque presentation of A. Zhdakha. They include traditional culture of Ukrainians as an important base and source of its originality, which can prevent assimilation processes (everyday life and various cultural forms); constant struggle of Ukrainians for personal freedom; military hardening of Ukrainians, honed over centuries of struggle against various invaders who encroach specifically on Ukrainian lands; glorious history of Ukraine, which has its own stages of struggle for its own statehood. Accordingly, illustrations for the songs of Ambrose Zhdakha visualize this program of representation through the past of peculiarities of the Ukrainian civilizational path and their prospects for the future. An important point in this visual project is the reproduction of illustrations by A. Zhdakha on postcards. Some leaflets of the cycle, collected together, reflect all the factors of this program. Among the analyzed materials, there are samples in which one or more of these factors can be seen, which was due to the plot of the song and artistic interpretation by the artist. Due to the circulation and mass character of this type of printed materials, this program was widely distributed among different groups of

the Ukrainian population. The article also draws attention to the symbolism used by A. Zhdakha in illustrations for Ukrainian songs. It is emphasized that the artist's appeal to symbolism was intended not only to strengthen figurative and content component of the work, but also to circumvent the censorship prohibitions that existed in the Russian Empire in relation to certain aspects of the national Ukrainian theme in artworks.

Key words: Ambrose Zhdakha, Ukrainian folk songs, national Ukrainian themes in art, ideological program of the Ukrainian intelligentsia.

Вступ. Художник Амвросій Ждаха, життєвий і творчий шлях якого відбувався наприкінці XIX – початку XX століть, на який час опинився поза увагою українських дослідників-мистецтвознавців. Причини і в цілковито національній спрямованості його мистецтва, що завжди насторожувало авторитарну цензуру і в Російській імперії і в СРСР; і в тому, що прізвище художника не знаходилося у числі перших знакових імен історії українського мистецтва. У той же час, про А. Ждаху не забували і згадували при першій можливості, як це було у 1960-ті роки в УРСР або у 1970-ті серед української еміграції [4]. Нарешті, після відновлення Україною незалежності у 1990-ті роки, стало можливо висвітлювати історію українського мистецтва у всій її розмаїтості. І прізвище А. Ждахи остаточно повернулося у мистецтвознавчі публікації, зокрема в статтях Т. Гордійчук, В. Давиденко, О. Класової, Є. Козловської, А. Корнева, Л. Циганенко, С. Шевченка.

У той же час, у більшості означених публікацій повторюються біографічні відомості про А. Ждаху, висвітлюються окремі фрагменти його творчості але ще недостатньо представлена мистецька програма його діяльності та аналіз символіки, використаної митцем у роботах. Це стосується і найбільш відомого циклу художника, присвяченого українським народним пісням.

Матеріали та методи. В аналізі «пісенного циклу» А. Ждахи використані наступні методи дослідження: історико-культурний, порівняльний, семантичний. Указані методи дозволяють виконати поставлені у цьому дослідженні завдання: висвітлити відношення української інтелігенції до української народної пісні в означений період; на основі цього відношення сформулювати ідейну «програму», яка позначилася на творчості А. Ждахи, порівняти окремі роботи з «пісенного циклу» митця, продемонструвати сим-

волічні ряди використані митцем на прикладі окремих робіт.

Візуальним матеріалом для дослідження слугували поштові листівки з ілюстраціями до українських пісень, створені А. Ждахою.

Результати дослідження. У роки відновлення української державності, як вже вказувалося, вітчизняні дослідники повертаються до постаті А. Ждахи. Важлива частина творчого спадку цього митця пов'язана з українською народною піснею. У свою чергу українська пісня має багатовікову історію і вже понад два століття історії власне її дослідження. Чимало хто намагався навести чи повернути пісню у свій бік. Від того можна зустріти такі різні трактування її ролі, особливо щодо соціально-політичного життя, причому не тільки в Україні. Прикладом такого подвійного ставлення є широко цитований вислів російської імператриці Єкатерини II про «малоросіян»: «Народ поющий и пляшущий зла не мыслит» («Народ, який співає та танцює, зла не мислить»). Здавалося б, подана поза контекстом фраза, не має негативної конотації. Навпаки, вона вказує на те, що навіть чужинці виділяють естетичні вподобання українців, їх особливу музичність, емоційність, незлобливість. Але насправді російський імперіалізм навіть ці позитивні якості використовував задля утвердження ідеї української меншовартості. Бо за піснями й танцями нібито поставала нездатність до речей державницьких – політичної та економічної самостійності.

Українці, у свою чергу, чудово розуміючи силу української пісні, зверталися до неї як до воїна й лікаря, як паролі між своїми і посланця до цілого світу. Згадаємо хоча б ситуацію із хором Олександра Кошиця. У найскладніший для української держави час, Симон Петлюра робить усе можливе, щоби відбулися світові гастролі українського хору. Музичний колектив підкорює Старий і Новий світ і, в резуль-

таті, кожного Різдва планетою крокує непереможний «Щедрик» Миколи Леонтовича.

Якщо звернутися до розвитку українських гуманітарних наук (історія, філологія, етнографія, фольклористика, літературознавство, музикознавство та ін.), то й тут виявиться, що на самому початку вони майже всі зверталися до української пісні. Особлива увага українських науковців XIX століття до народної пісні пояснюється як раз прокиданням національної свідомості, розумінням того факту, що й у становленні української політичної нації музична народна культура відіграє важливу роль. Тому серед дослідників української пісні ми бачимо славетні імена видатних науковців з різних галузей гуманітаристики: М. Максимовича, М. Костомарова, М. Сумцова, Ф. Колесси, М. Грінченка та інших. Наведемо кілька положень з праць означених вчених, які є важливими для нашої теми.

Одним з перших до збирання та вивчення українських пісень долучився громадський діяч і фольклорист М. Максимович. У передмові до сформованої ним збірки «Малоросійські пісні» автор звертається у тому числі до порівняння сутності російської та української пісні. Останні М. Максимович характеризує виявом боротьби духу з долею, а також «стиснутою твердістю та силою почуттів й природністю виразу» [10, с. IV–V].

Історик М. Костомаров у своїх творах, присвячених козацькій Україні, неодноразово цитував зразки народної пісенної творчості. Звісно, він розумів що у пісенному фольклорі «квіти фантазії часто закривають істину», але водночас пісні яскраво відображають український народний світогляд і в цьому, за словами М. Костомарова, полягало «найважливіше та незмінне достоїнство пісень». Героїчний елемент у пісенному фольклорі М. Костомаров вважав невід'ємним вже за самим характером військової, бойової історії українців, вимушених боронитися від численних ворогів [8, с. 48; 110].

Видатний дослідник і збирач українського пісенного фольклору кінця XIX – початку XX ст. Ф. Колесса зробив висновок про правдиве відтворення у пісенних думках панівних настроїв і думок народу, а причину спорідне-

ності літературних барокових творів і народних епічних творів вбачав у давній традиції усної творчості на Україні [7, с. 34; 134].

Дуже важливим є зауваження видатного українського філолога М. Сумцова, який підкреслював, що й українські історичні пісні не сприймаються у народі як анахронізм, вони близькі і сучасні українським слухачам, переважно селянам, навіть у XX столітті [11, с. 227]. На нашу думку, таке ставлення до української пісні споріднює українську спільноту незалежно від освітньої чи професійної приналежності окремих її членів.

На причину такого єднання вказував відомий український музикознавець-фольклорист М. Грінченко. 1922 року виходить друком його праця «Історія української музики», у якій учений наголошував: «На сторожі своїх культурних прав поставив українській нарід своє рідне слово, свою мову та свою пісню, що заховали в собі всі найбільш типові ознаки культурної окремішності українського народу» [2, с. 32].

Отже перші дослідники української пісні незалежно від того з якої точки зору вони її розглядали, сходилися у головних характеристиках: пісня єднає бо вона є відображенням українського світогляду (ментальності), слугує одним з важливих елементів збереження історичної пам'яті, у той же час не втрачає своєї актуальності, особливо коли ведеться мова про необхідність боротьби із ворогами зовнішніми, або з власними вадами. Ці характеристики науковців залишаться в нагоді і коли переходити з поля теоретичного у практичне візуальне.

Звісно ж, тему української пісні не обійшло і вітчизняне образотворче мистецтво. Вона починається із звернення до самотньої кобзарської культури, яка більше 300 років залишалася унікальним українським явищем, живим носієм давніх пісенних традицій. Тому численні зображення кобзарів і лірників знаходимо у митців, які нині сприймаються «класиками»: Т. Шевченко, Д. Безперчий, О. Слассіон, С. Васильківський та інші.

Паралельно з цим формується уявлення про тісний зв'язок кобзарської і козацької спільнот. Цей образ постає також з народної уяви,

зафіксований у знаменитій іконографії Козака Мамаю. Не випадково в офорті Т. Шевченка «Дари в Чигирині» на стіні позаду іноземних послів ми бачимо зображення Козака Мамаю у вигляді монументальної чи-то фрески, чи-то «парсуни», яка прикрашає ставку Богдана Хмельницького. Услід за тим образи козаків-кобзарів з'являються у творчості І. Репіна, М. Івасюка, М. Самокиша, І. Їжакевича та інших.

Окрім зображення носіїв музичної традиції, звертаються митці і безпосередньо до самих дум і пісень, створюючи художні візуальні образи відомих пісенних творів і, таким чином, ілюструючи народну пісню, або беручи її як матеріал для більш вільних авторських алюзій.

Щодо масового поширення української тематики, яка постає в мистецьких творах то, починаючи з XVII століття (наприклад знаменитий портрет Богдана Хмельницького роботи Вільгельма Гондіуса), активно використовувалися тиражні можливості гравюри, а згодом, особливо з XIX сторіччя, долучається численна типографська продукція: ілюстровані книги, журнали, плакати і, нарешті, поштові листівки. Останні були ще й відносно дешевою за виготовленням продукцією, яку могли собі дозволити придбати представники різних прошарків населення. Однак і цензура завжди звертала особливу увагу на виготовлення та поширення такої продукції.

За часів Російської імперії, по відношенню до численних національностей, які входили до цього державного утворення, сповідувався принцип «розподіляй та володарюй». Яскраво він проявлявся і в культурній сфері, на якій завжди ставало очевидним загострення чи послаблення імперського ідеологічного тиску. Оскільки жодна авторитарна система не обходиться тільки апаратом насильства, вона вимушена вважати на певний баланс заборон і дозволів, періодично «випускаючи пару» національного невдоволення імперським гнітом. І саме така система, існуюча в Російській імперії, вважала відносно безпечним використовувати культурну сферу у своїх заграваннях з народами, що перебували під її владою.

Ось чому боротьба між імперським та національним дискурсами велася повсякчасно на

своєрідному культурному «фронті», а українські культурні діячі та митці використовували будь яку можливість для збереження та поширення національних традицій. Так тема народної пісні поєдналася з ідеєю використання поштової листівки, як масової форми, за допомогою якої можна пропагувати український культурний контекст. І одним з проявів такої злуки стала графічна серія Амвросія Ждахи.

Нащадок запорожців А. Ждаха, мав непросто долю і належав до тієї категорії митців, які йшли до творчості, долаючи матеріальні труднощі і вимушено суміщаючи художні заняття з необхідністю заробляти на «хліб насущний». У той же час він постійно займається самоосвітою і свої знання реалізує на практиці. До історичної української тематики він теж іде через рішення цілої низки творчих завдань. Наприклад, ретельно вивчаючи український національний стрій. До цього його заохотило зокрема заняття театральною діяльністю ще з юнацьких років, коли він навчався у Єлисаветградському кавалерійському училищі [12, с. 229]. Отже, коли вже в Одесі до нього звернулися представники театральної трупи М. Кропивницького, він виступив фактично у ролі художника по костюмам і підготував низку ескізів на основі народного історичного одягу [5, с. 47]. А. Ждаха також збирав власну колекцію українських старожитностей, що обумовило його участь у Одеському товаристві історії та старожитностей [12, с. 229]. Безумовно увесь цей досвід відбився у мистецькій практиці художника і саме цей факт дав підставу для характеристики від його відомого колеги О. Сластіона: «Дивовижно те, що майже все, що створив А. Ждаха, пройшло через призму совісного і всебічного студіювання – видно, що Ждаха вщерть налитий безмежним інтересом і гарячою любов'ю до своїх, переважно історичних та побутових, сцен» [4, с. 32].

Так само безпосередньо з стихії українського життя, від українського театру і від широкого кола знайомств з творчою українською інтелігенцією у мистецький доробок А. Ждахи увійшла пісня. Так відомо, що серед перших успішних кроків на цьому шляху,

стало оформлення для видання пісні композитора П. Ніщинського «Дівчинонько, голу-бонько, чого ж и сумуєш?» [5, с. 47]. У цей же час, тобто в 1890-ті роки, митець за порадою видатного композитора М. Лисенка почав працювати над ілюструванням народних українських пісень [3, с. 121]. У результаті в 1910 році за кордоном (заради високої якості друку) було видано першу серію поштових листівок за спеціально для цього створеною оригінальною серією ілюстрацій до українських народних пісень, виконаних А. Ждахою. Ця серія мала 10 пісень-ілюстрацій. Кольорова яскрава графіка, сюжети з українського побуту та історії, разом із нотним супроводом наведених на листівках пісень, зробили цю серію вельми популярною. Тому друга серія, яка вийшла у 1913 році, мала 11 пісень-сюжетів, вже готові третю та четверту серії видати на жаль не вдалося. Оригінали ж, створені митцем, у буремні роки боротьби за українську державність і в наступній за тим політичній еміграції, на жаль були втрачені [5, с. 48–49].

На мій погляд, розглядати «пісенний» цикл А. Ждахи, треба, враховуючи ставлення національної інтелігенції до української пісні у відповідний період, висловлене зокрема у наведених у цій статті публікаціях кінця XIX – початку XX століття. І це тільки частка, оскільки численні дослідження, причому знаних видатних авторів-науковців, тільки підкреслюють налаштованість сприймати пісенний фольклор як можливість усебічно презентувати України в умовах відсутності самостійних державницьких інституцій та постійних утисків, а то й політичного терору з боку влади імперської. Тому цикл Амвросія Ждахи повністю відповідає певній програмі, закладеній тим колом української інтелектуальної і творчої еліти до якої, як ми знаємо з його біографії, постійно тяжіє митець А. Ждаха.

Відповідно, окремі ілюстрації до пісень насправді візуалізують цю програму показу через минуле особливостей українського цивілізаційного шляху та їх перспектив на майбутнє. Означена програма, так саме як і її візуалізація А. Ждахою, мають наступні

чинники: традиційна культура українців як важлива база та джерело її неповторності, яка може запобігати асиміляційним процесам (побут і розмаїті культурні форми); постійна боротьба українців за особисту свободу; військовий гарт українців, відточений століттями боротьби з різноманітними загарбниками, які посягали саме на українські землі; славна історія України, яка має свої етапи боротьби за власну державність.

Окремі листівки циклу, зібрані разом, репрезентують усі чинники означеної програми. Звісно, відповідно від сюжету пісні та його художньої інтерпретації митцем, є листівки, в яких можна бачити один або кілька з названих чинників. Запропоную для аналізу листівку на пісню «Ой біда, біда чайці-небозі», оскільки у ній присутні майже усі національні компоненти, що були важливі для української інтелігенції. Це зрозуміли й органи надзору, тому саме цей сюжет обумовив цензурні рогатки, про що є прямі свідчення голови товариства «Час», проте що саме викликало особливу увагу цензури, у його листі не сказано [6, с. 45].

Почнемо з головної основи твору А. Ждахи, тобто безпосередньо з пісні. Так, деякі «народні» пісні, насправді мали авторство. Амвросій Ждаха, який особисто все життя займався вивченням історії та культури України, мав близьких знайомих серед відомих українських філологів та істориків, і, безумовно, знав, що у даному випадку автором є опальний в Російській імперії гетьман Іван Мазепа. Тому вже при осмисленні можливостей відобразити своє ставлення до цієї постаті, мав зважати на цензуру та її наслідки.

Амвросій Ждаха, у цьому плані, вчинив досить оригінально. Він вирішив зобразити в ілюстрації іншого гетьмана, якого можна було увести в дискурс російсько-українського союзу, а саме Богдана Хмельницького. Іконографія його зображення у плащі-кіреї та шапці із страусовим пір'ям походила від знаменитої гравюри Вільгельма Гондіуса, постійно відтворювалася і була широко відомою. Російський імперський орел з московським гербом, який ніби прикриває своїми крилами напис «Україна козацька» [9, с. 55] також можна

було потрактувати як символ захисту і вкупі з гетьманом Богданом повинна була задовільнити російську цензуру.

Але насправді митець прагнув зобразити геть інше «послання». Розглянемо детально символіку цієї роботи. Тлом для зображення гетьмана та жінки з дитиною слугує мапа козацької України (не Малоросії). Окрім імперського орла обабіч постатей розташовані державні знаки Речі Посполитої і Османської Туреччини. Тобто постаті опиняються у трикутнику, сторони якого є протиборчими один до одного, а отже всі троє опиняються в опозиції до України, а крила російського орла вже не захищають, а нависають над вказаним написом. Справжнім захисником виступає Богдан Хмельницький, одна піднята рука якого разом з накинутим плащем, ніби пеленою козацької Покрови оберігає жінку з дитиною. А друга скинута вверх рука піднімає гетьманську булаву (і це вже не жест з гравюри Гондіуса) так, що вона височіє над російською імперською короною. Ще й на додаток вінчає цю «війну гербів» особистий знак роду Хмельницького, який, таким чином, стає в одному державному ряду як самовладний правитель, що не поступається іншим означеним державникам.

Легко прочитується і образ жінки дитиною, що прихилились до гетьмана. Жінка суміщає у своєму одязі і фігурі босоніж міську та сільську культури. Вона і є тою самою Україною, яка разом із людністю (дитиною) знає, хто її справжній захисник, звідки чекати оборони й порятунку. І це та сама традиційна Україна, яку плекає українська інтелігенція, до якої належить й Амвросій Ждаха. Тому головний «посил» цього твору, який плекали представники передової інтелігенції і який відносили до природних властивостей української пісні – єднання навколо ідеї самостійності України усього населення, без розподілу на соціальні прошарки чи інші відмінності.

Що ж до долі ворогів України, то на неї вказує ще одна листівка – ілюстрація до тексту історичної пісні доби Хмельниччини «Гей, не дивуйте, добрії люди». Героїчна боротьба українців тут показана саме через загибель їх ворогів. Художник лаконічно подає нічний фрагмент поля бою, під час якого перемога залишилась за українцями. Композиційним центром є фігура загиблого польського кіннотника, який лежить горілиць. Щоб «відтворити» запеклий бій, якій залишився за межами сюжету, художник «обрамляє» фігуру мерця красномовними деталями: загиблим конем, гарматою, яка не встигла зробити останній руйнівний постріл, пробитим знаменом.

Висновки. Таким чином, у статті вперше запропоновано розгляд «пісенного циклу» А. Ждахи у зв'язку із поглядами української інтелігенції в означений період на роль і значення української народної пісні. За цими поглядами стояла ціла ідейна програма, яка була основана на засадах єднання української спільноти навколо національної культури. Більш того, українська культура бачилася одним з наріжних каменів для відродження української самостійності і навіть державності. Тому особливо важливим, на думку носіїв даної програми, було масове розповсюдження вказаних ідей усіма можливими засобами. І ілюстрації А. Ждахи до українських пісень, використані на поштових листівках (масове тиражне видання), треба розглядати як візуалізацію вказаної програми мистецькими засобами.

Звідси витікає й аналіз символіки, яка виникає в роботах А. Ждахи. Не дивлячись на цензурні перепони, А. Ждаха знаходив можливість вибудовувати символічні ряди, які не просто вказували на окремішність та своєрідність української культури, але й дозволяли через минуле «говорити» про майбутнє відродження української незалежності.

Література:

1. Гордійчук Т. Пісенні акварелі Амвросія Ждахи – окраса фонду художніх поштових карток краєзнавчого музею в Житомирі. URL: <https://www.0412.ua/news/3123201/pisenni-akvareli-amvrosia-zdahi-okrasa-fondu-hudozhnih-postovih-kartok-kraeznavcogo-muzeu-v-zitomiri> (дата звернення: 15.12.22).
2. Грінченко М. Історія української музики. К. : Вид-во Спілка, 1922. 278 с.

3. Давиденко В. Пісенні акварелі Амвросія Ждахи. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2021. № 18. С. 115–121.
4. Кармазин-Каковський В. Амвросій Ждаха – мистець історичного малярства (1885-1927). *Нотатки з мистецтва*. Філадельфія: ОМУ, 1978. № 18. С. 27–32.
5. Класова О. Художні листівки Амвросія Ждахи – ілюстрації до українських народних пісень у фондах музею музичної культури ім. Кароля Шимановського. *Десятиріччя Куценківських читань. Лютий 2008–2017*. Кропивницький: ТОВ «Код», 2017. С. 45–50.
6. Козловська Є. Козацька тематика у художніх листівках Амвросія Ждахи. *Відлуння віків*. 2009. № 1 (11). С. 43–46.
7. Колесса Ф. М. Українські народні думи. Львів: Просвіта, 1920. 160 с.
8. Костомаров М. Слов'янська міфологія. К. : Либідь, 1994. 384 с.
9. Корнєв А. Ю. Постать Богдана Хмельницького в українському живописі XIX століття. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 3. С. 51–55.
10. Максимович М. А. Малоросійські пісні. М. : Типографія А. Семена, 1827. 234 с.
11. Сумцов М. Українські думи. Критичний нарис. Львів : Друкарня НТШ, 1914. С. 227–234.
12. Циганенко Л. Ф. Амвросій Ждаха – забутий графік творів Тараса Шевченка. *Філологічні діалоги: Збірник наукових праць*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2015. Вип. 3. С. 229–233.
13. Шевченко С. І. На пам'ятник Кобзареві (Амвросій Ждаха). *Вершники на Інгулі*. Кіровоград: ПП «Авангард», 2013. С. 76–79.

References:

1. Hordiichuk, T. Pisenni akvareli Amvrosiia Zhdakhy – okrasa fondu khudozhnikh poshtovykh kartok kraieznavchoho muzeiu v Zhytomyri [Song watercolors of Ambrose Zhdakha – decoration of the fund of artistic postcards of the Museum of Local History in Zhytomyr] URL: <https://www.0412.ua/news/3123201/pisenni-akvareli-amvrosia-zdahi-okrasa-fondu-hudozhnikh-postovykh-kartok-kraieznavchoho-muzeiu-v-zitomiri> [in Ukrainian].
2. Hrinchenko, M. (1922) Istoriiia ukrainskoi muzyky [History of Ukrainian music]. K. : Vydavnytstvo Spilka [in Ukrainian].
3. Davydenko, V. (2021) Pisenni akvareli Amvrosiia Zhdakhy [Song watercolors by Ambrose Zhdakha]. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 18, (pp. 115–121) [in Ukrainian].
4. Karmazyn-Kakovskiy, V. (1978) Amvrosii Zhdakha – mystets istorychnoho maliarstva (1885-1927) [Ambrose Zhdaha is an artist of the historical genre]. *Notatky z mystetstva*. Filadelfia: OMU. 18, (pp. 27–32) [in Ukrainian].
5. Klassova, O. (2017) Khudozhni lystivky Amvrosiia Zhdakhy – iliustratsii do ukrainskykh narodnykh pisen u fondakh muzeiu muzychnoi kultury im. Karolia Shymanovskoho [Artistic postcards of Ambrose Zhdakha – illustrations for Ukrainian folk songs in the collections of the Karol Szymanovsky Museum of Musical Culture]. *Desiatyrichchia Kutsenkivskykh chytan*. Liutyi 2008–2017. Kropyvnytskyi: TOV «Kod», (pp. 45–50) [in Ukrainian].
6. Kozlovskaya, Ye (2009) Kozatska tematyka u khudozhnikh lystivkakh Amvrosiia Zhdakhy [Cossack theme in artistic postcards of Ambrose Zhdakha]. *Vidlunnia vikiv*. 1 (11), (pp. 43–46) [in Ukrainian].
7. Kolessa, F. M. (1920) Ukrainski narodni dumy [Ukrainian folk Dumas]. Lviv: Prosvita [in Ukrainian].
8. Kostomarov, M. (1994) Slovianska mifolohiia [Slavic mythology]. K. : Lybid [in Ukrainian].
9. Korniev, A. Yu. (2014) Postat Bohdana Khmelnytskoho v ukrainskomu zhyvopysi KhIKh stolittia [The personality of Bohdan Khmelnytskyi in Ukrainian painting of the 19th century]. *Visnyk KhDADM*. 3, (pp. 51–55) [in Ukrainian].
10. Maksymovych, M. A. (1827) Malorossyiskye pesny [Little Russian songs]. M. : Typohrafiya A. Semena [in Russian].
11. Sumtsov, M. (1914) Ukrainski dumy. Krytychnyi narys [Ukrainian Dumas. Critical essay]. Lviv : Drukarnia NTSh, (pp. 227–234) [in Ukrainian].
12. Tsyhanenko, L. F. (2015) Amvrosii Zhdakha – zabutyi hrifik tvoriv Tarasa Shevchenka [Ambrose Zhdakha – the forgotten timeline of Taras Shevchenko's works]. *Filolohichni dialohy: Zbirnyk naukovykh prats*. Izmail: RVV IDHU. 3, (pp. 229–233) [in Ukrainian].
13. Shevchenko, S. I. (2013) Na pamiatnyk Kobzarevi (Amvrosii Zhdakha) [To the monument to Kobzar (Ambrose Zhdaha)]. *Vershnyky na Inhuli*. Kirovohrad: PP «Avanhard», (pp. 76–79) [in Ukrainian].